

BALANS

perspectief voor ieder kind

Nederlandse
Vereniging voor
Autisme

STUDEREN OP HET MBO MET EEN BEPERKING

ZORGELIJKE ERVARINGEN UIT DE PRAKTIJK

INHOUD

Inleiding 3

Wat moet er veranderen? 4

Knelpunten-analyse van de casussen 5

Ervaringen van **ouders** met het mbo 8

Ervaringen van **jongeren** met het mbo 19

Ervaringen **docenten en begeleiders** in het mbo 21

Studeren op het mbo met een beperking. Zorgelijke ervaringen uit de praktijk

Oudervereniging Balans & Nederlandse Vereniging voor Autisme,
september 2018

INLEIDING

Deze zomer, vlak voor het begin van de zomervakantie, riepen Oudervereniging Balans en de Nederlandse Vereniging voor Autisme (NVA) studenten met een beperking op (via de sociale media en via nieuwsbrieven) om hun ervaringen in het mbo te delen. De aanleiding vormden de vele verhalen die beide verenigingen horen over problemen die deze studenten ondervinden in het mbo.

In korte tijd kwamen er vele reacties binnen, van jongeren, begeleiders en ouders. Uit deze vaak schrijnende verhalen blijkt dat veel studenten met een beperking het moeilijk hebben in het mbo; velen van hen vallen zelfs uit.

Gebrek aan kennis over beperkingen, zowel bij de beroepspraktijkvorming (stage) als bij de scholen, lijkt hierbij een grote rol te spelen. De meeste problemen ervaren mbo-studenten die afkomstig zijn uit het voortgezet speciaal onderwijs (vso). Het volgen van vervolgonderwijs op een mbo blijkt voor hen vaak een vrijwel onneembare horde. Zelfs na het met goede resultaten behalen van een vmbo - diploma missen zij de studievaardigheden die nodig zijn om het te redden in het mbo. De leeromgeving van het mbo - met veel minder structuur en begeleiding en veel meer prikkels - zorgt ervoor dat juist deze kwetsbare groep studenten veel faalervaringen opdoet en vaak vroegtijdig stopt.

Gebrek aan kennis over beperkingen, zowel bij de **beroepspraktijkvorming (stage)** als bij de **scholen**, lijkt een grote rol te spelen

WAT MOET ER VERANDEREN?

Oudervereniging Balans en de NVA geloven in een inclusieve samenleving. Daarbij past inclusief onderwijs - ook in het mbo - waarbinnen studenten met een beperking de kans krijgen om zich voor te bereiden op een volwaardige plek op de arbeidsmarkt. Waarbinnen ze hun capaciteiten en talenten kunnen ontwikkelen en in kunnen zetten voor de maatschappij en hun eigen zelfstandigheid.

Wij vragen daarom expliciet niet om speciale klassen voor deze doelgroep, maar om goede begeleiding op de reguliere mbo-scholen. De wet en de regelgeving bieden veel meer mogelijkheden voor maatwerk voor leerlingen met een beperking dan we in de schoolpraktijk terugzien.

Oudervereniging Balans en de NVA vragen mbo-scholen om:

- **Extra begeleiding te organiseren voor studenten afkomstig uit het voortgezet speciaal onderwijs (vso). Zij moeten bijvoorbeeld extra hulp krijgen op de gebieden zelfredzaamheid, plannen & structureren, sociale vaardigheden en stage.** Alleen zo kunnen ook leerlingen met een beperking hun talenten en capaciteiten ontplooiën en zich goed voorbereiden op de arbeidsmarkt.
- **Meer scholing van docenten op het gebied van onderwijs aan leerlingen met een beperking.**
- Studenten met een beperking meer **begeleiding te bieden tijdens stages, ook bij leerwerkbedrijven.** Hierbij is het noodzakelijk dat de begeleiders voldoende kennis hebben op het gebied van beperkingen en werk/stage.
- **Gebruik te maken van alle mogelijkheden binnen de wet- en regelgeving** zodat studenten met een beperking dankzij (veelal kleine) aanpassingen ook een mbo-opleiding kunnen volgen.

KNELPUNTEN-ANALYSE VAN DE CASUSSEN

Na bestudering van de verhalen van zowel ouders, studenten, docenten en begeleiders komen er **5 duidelijke knelpunten** naar voren.

1.

Opvallend veel vso-leerlingen lopen vast. Extra ondersteuning voor deze studenten is hard nodig.

2.

Vooraf studenten die vanuit het voortgezet speciaal onderwijs (vso) doorstromen naar het mbo lopen vast. Zij komen uit een onderwijsomgeving met veel individuele aandacht, kleine klassen en extra structuur. Terwijl de veelal grote mbo-scholen vanaf het begin van de opleiding een groot beroep doen op de zelfredzaamheid van de student. De vso-leerling heeft vaak goede leer-capaciteiten maar beheerst onvoldoende

competenties om zich te handhaven op het mbo. Extra begeleiding juist voor deze kwetsbare studenten ontbreekt.

Waar deze leerlingen tegenaan lopen is het gebrek aan overzicht en structuur binnen een grote school. Zij hebben veelal moeite met het vasthouden van de concentratie en het zelfstandig plannen en organiseren.

Al deze competenties waarbij zij in het vso dagelijks extra ondersteuning kregen, moeten zij nu opeens zelfstandig of met minimale hulp uitvoeren. Daarbij hebben deze studenten vaker moeite met sociale contacten, waardoor zij vaak de aansluiting missen en probleemgedrag kunnen gaan vertonen.

Vooraf studenten **die**
vanuit het vso doorstromen
naar het mbo lopen vast

KNELPUNTEN

3.

Stages zijn vaak het struikelblok. Er is onvoldoende kennis over beperkingen bij leerwerkbedrijven, en onvoldoende begeleiding voor studenten en werknemers van leerwerkbedrijven vanuit het mbo.

- Studenten afkomstig uit het vso hebben vaak nog helemaal geen werkervaring, bijvoorbeeld in de vorm van vakantie-werk of weekendbaantjes. Hierdoor is de stageperiode voor hen extra moeilijk.
- Leerwerkbedrijven hebben te vaak onvoldoende kennis van beperkingen zoals autisme en ADHD. Hierdoor zijn de verwachtingen die een leerwerkbedrijf van een student heeft vaak niet realistisch.
- Zorgvuldige keuze van een geschikte stageplaats waar studenten met een beperking welkom zijn is nodig. In de praktijk hebben juist studenten met een beperking extra veel moeite met het vinden van een stageplaats.

- Extra begeleiding vanuit de onderwijsinstelling door docenten met voldoende kennis van beperkingen en van werk/stage vergroot de kans op een succesvolle stage-ervaring voor zowel student als leerwerkbedrijf.

4.

Er is binnen het mbo onvoldoende kennis over onderwijs aan studenten met beperkingen. Mbo-docenten moeten hierin beter worden geschoold.

- Veel docenten op een mbo zijn afkomstig uit het werkveld. Hierdoor missen zij kennis over onderwijs aan kinderen met een beperking. Bijvoorbeeld op het gebied van differentiëren van lesmateriaal en het aanpassen van de instructie voor studenten die extra structuur nodig hebben.
- Uit de casussen blijkt dat het nog regelmatig voorkomt dat docenten zeggen dat ze 'niet geloven' in beperkingen als autisme. Of ze zeggen dingen als: 'Op het mbo beginnen we met een schone lei'

Docenten zeggen dat ze
'niet geloven'
in beperkingen als **autisme**

KNELPUNTEN

waarna ze de beperking compleet negeren. Meer scholing van mbo-docenten is noodzakelijk zodat zij weten wat een beperking inhoudt en hoe zij hier in het onderwijs mee om moeten gaan.

5.

Afspraken over de begeleiding die worden gemaakt tijdens de toelatingsprocedure worden in de praktijk vaak niet nagekomen. Studenten met een beperking ervaren tijdens de toelatingsprocedure bovendien nog altijd regelmatig een ontmoedigingsbeleid.

- Ambitie en talent van de aankomende student moeten tijdens de toelating tot een passende mbo-opleiding centraal staan. Hoewel mbo-scholen dankzij het 'toelatingsrecht' verplicht zijn leerlingen met de juiste diploma's aan te nemen, wordt er tijdens intakegesprekken en aan het begin van de opleiding nog regelmatig ontmoedigend beleid gevoerd.

- Bij een 'afwijzing' is er geen hulp bij het vinden van een wél passende opleiding. Soms komt het negatieve advies - dat door ouders en studenten vaak wordt ervaren als een definitieve afwijzing - vlak voor de zomervakantie, zodat het zoeken naar een andere opleiding haast onmogelijk is.
- Tijdens de toelatingsprocedure gemaakte beloften over begeleiding blijken in de praktijk regelmatig niet te worden nagekomen, zelfs niet als ze schriftelijk zijn vastgelegd.

ERVARINGEN VAN OUDERS MET HET MBO

De ingestuurde reacties zijn geanonimiseerd in verband met de privacy en herkenbaarheid. Dit laatste omdat ouders aangeven bang te zijn voor de gevolgen van hun melding van knelpunten bij Balans/NVA. Een enkele reactie is in verband met de lengte ingekort.

ERVARING 1

Mijn zoon met autisme, DCD en ook nog een lichamelijke beperking zit nu een jaar op het mbo. Hij komt van het vso. **Tijdens de intake waren er mooie verhalen. Ze hadden ruime ervaring met autisme** en mocht mijn zoon door zijn beperkingen lessen missen dan kon daar altijd een mouw aan gepast worden. Hij zou extra begeleiding krijgen en voor toetsen in verband met tragere verwerkingssnelheid extra tijd. Na ettelijke aanvaringen met een docent die doodleuk aangaf dat hij niet geloofde in al die onzin ging het finaal mis. Boos en gefrustreerd was hij. De mentor regelde vervolgens een gesprek met ons en de docent. Die kwam niet opdagen. **Wel kondigde ook de mentor in dit gesprek aan dat hij vond dat mijn zoon geen autisme heeft.** Mijn zoon moest zelf maar met de docent gaan praten. Voor zijn lichamelijke beperking wilde hij wel hulp regelen. Maar ook daar is tot op de dag van vandaag niets van terecht gekomen. **Mijn zoon is totaal op. Verzuimt veel en thuis komen alle frustraties er in de vorm van veel gedragsproblemen uit.** Alle mooie verhalen en beloftes tijdens de intake bleken loze woorden te zijn. Hoe het verder moet na de vakantie weet ik niet.

ERVARING 2

Mijn verhaal is kort en pijnlijk. **Na een vso vmbo-tl cum laude geslaagd kreeg mijn zoon te horen dat hij geen type was voor het mbo. Verder leren en naar het hbo, daar zou hij beter op zijn plek zijn. Nu hij op het punt staat zijn staatsexamen havo te halen, is er ook geen goede hbo opleiding.** Of het reizen is te zwaar of de opleiding vindt dat hij de basisvoorwaarden voor sociale redzaamheid mist. Er is gewoon geen plek voor onze kinderen in deze samenleving, waar alles snel moet en er zoveel prikkels zijn.

ERVARING 3

Mijn dochter is klaar met vmbo en heeft nu vervolgstudie mbo met bbl (techniek) gekozen. Het kiezen voor een geschikte opleider/werkgever, vergde veel onderzoek, praat- en denkwerk. Het definitieve toelatingsgesprek met het mbo ging vrij eenvoudig. Mijn dochter kon dit gesprek zelf voeren (ze is net 18 jaar). De afgelopen twee jaar zijn veel verschillende plekken bezocht, zodat ze een beeld kreeg van het werk, de werkomgeving en het leren.

Werkgevers/opleiders, hadden soms een verkeerd beeld van autisme. Er waren best veel vragen van hun zijde. Sterke kanten kenden ze soms helemaal niet. Daarom hebben wij als ouders geholpen bij deze gesprekken. We zijn maar één technisch bedrijf tegengekomen wat ervaring had met bbl en autisme. In verband met de reistijd hebben we toch niet voor dit bedrijf gekozen.

ERVARING 4

Hierbij willen wij u graag wat geanonimiseerde ervaringen meegeven van de opleiding mbo ict waar onze zoon op zit. 17 jaar en klassiek autisme en hoogbegaafd als diagnose. Vanuit zijn autisme kan hij niet het onderwijs op zijn cognitieve niveau volgen, hij is snel erg moe. Lager insteken zorgt in ieder geval dat hij de opleiding vol kan houden. De knelpunten die we tegenkomen zijn het ontbreken van zicht op leerlingen, er is weinig structuur.

Een grote mbo-school zorgt voor ontzettend veel prikkels waar mijn zoon erg veel last van heeft. Veel probleemgedrag in de klas. Veel leerkrachten hebben de klas niet onder controle, roosters wisselen per dag en soms van uur tot uur. Mijn zoon weet niet waar hij aan toe is. Dit geeft veel onrust.

En **de mentor is totaal niet begrijpend naar het autisme, die spreekt onze zoon steeds aan op zijn cognitieve niveau en dat hij teleurgesteld is in de resultaten.** Maar die komen door de omstandigheden, bijvoorbeeld dat leerlingen schreeuwen tijdens toetsen wat voor onze zoon zeer verstoring is. Wij vragen ons af of hij wel door kan gaan met de opleiding, en wat dan? Zeer zorgelijk.

De oplossing is m.i. kleine mbo scholen die een vast rooster hanteren, een klas hebben voor kinderen die van rust en regelmaat houden en niet externaliserend gedrag vertonen. Structuur in de opleiding en omgeving enz. En dan hoeft het niet alleen voor jongeren met autisme te zijn, er zijn meerdere jongeren die hier erg baat bij zouden hebben.

ERVARING 5

Mijn dochter heeft autisme en een lager iq. Hoewel zij op het speciaal onderwijs klaar is en nu de stap naar het mbo zou gaan maken, hebben wij, haar ouders, haar mentor en begeleiders besloten dit niet te doen. Waarom? **Vanuit een kleine school, kleine klas met 1 mentor die verreweg alle vakken geeft, waarmee ik als moeder driewekelijks contact heb, is deze overstap gedoemd te mislukken.** Dit gaat zo op een mbo zeker niet gebeuren. Om nog maar te zwijgen over de vele docenten, wisselingen, verwachtingen t.a.v. zelfstandigheid en huiswerk en de route ernaartoe. Helaas voor onze dochter is dit een grote brug te ver. Jammer dat in onze huidige tijd deze kinderen toch op dat moment in het diepe worden gegooid, zonder reddingsboei. Wij hebben gekozen om haar niet te laten verdrinken.

ERVARING 6

Bij een verlengd intakegesprek gaf de opleiding (d.w.z. de mentor, de orthopedagoog en de loopbaanadviseur) aan dat ze het niet zien zitten voor mijn zoon om te starten met mbo bedrijfsadministratie omdat ze verwachten dat hij de stage niet gaat redden vanwege een 'gebrek' aan sociale vaardigheden. Nu was ik als moeder het helemaal met ze eens dat de stage voor hem de grootste uitdaging zou zijn, maar het viel ons allemaal nogal rauw op het dak.

Jeroen heeft zich voor 1 april aangemeld, de opleiding profileerde zich ook als dé richting voor de wat introverte, rustige en nauwkeurige cijferfreaks. Dat leek prima bij hem te passen.... (Hij was al in 3 mavo gaan oriënteren, open dagen, meeloopdagen et cetera.) Vervolgens op 31 mei intake, waarna de mentor aangaf toch te twijfelen. Zelf mede aangegeven wel een extra overleg te willen op school, om te kijken hoe we de start dan toch goed kunnen laten verlopen, dus om hem te helpen. En dat was 23-06; waarbij de eerste inzet vanaf hun kant was "we zien het niet zitten".

In het gesprek werden ook dingen gezegd die ik écht niet vond kunnen. O.a. dat hij maar beter havo kon gaan doen, en dan een baantje in de horeca moest zoeken. Dat laatste was een tip van de loopbaanadviseur, want in de horeca leer je mensenkennis en sociale vaardigheden.

Nu heeft mijn zoon al de nodige sova gedaan, en het is een beleefde jongen, maar de context ontgaat hem soms. Het was al eind juni 2016, we hadden dit niet verwacht, hij heeft de mavo inclusief extra vak netjes doorlopen, een prachtig diploma, waarom zo negatief over zijn autisme? En welke school neemt eind juni nog leerlingen aan, net voor de vakantie?

ERVARINGEN OUDERS

Uiteindelijk kon Jeroen terecht op een kleinschalige havo, op een nevenlocatie van de school waar zijn tweelingbroer vwo deed. Een flinke kostenpost voor ons: hij moest met de trein en voor havo geen ov-kaart :-). En ik baal nog steeds van de benadering van het mbo: ze hebben hem daarin behoorlijk onzeker gemaakt!

ERVARING 7

Onze oudste zoon, nu 19, is na het vmbo (speciaal onderwijs) het mbo gaan doen. Geen succes. Omdat hij geen aandacht vraagt werd hij vergeten. Toppunt: de eerste klas deed hij over; op vrijdag werden wij gebeld waarom hij niet aanwezig was bij de kennismakingsweek. Geen enkele info ontvangen. En dat ging maar door. Hij zat niet in het systeem dus hij kreeg geen informatie. Na zijn 18e over de heg gegooid. Nu zit hij op volwassenenonderwijs speciaal voor jongeren met een arbeidsbeperking. Een aanrader!

ERVARING 8

Mijn dochter is afgelopen jaar overgestapt naar het mbo. **Bij de aanmelding kreeg ze al te horen dat ze haar niet mochten weigeren. Op de eerste schooldag kreeg ze de melding dat in de afgelopen 4 jaar niemand met autisme de opleiding heeft afgerond. Dat ze vooral niets moet verwachten.**

In december twijfelden ze over haar communicatieve vaardigheden (eerste waarschuwing) en in februari volgde de tweede waarschuwing. "De beroepsgroep zit niet op je te wachten." Docenten hielpen ondertussen niet meer want "jij past hier niet".

Sinds januari was mijn dochter aan het werk naast haar schoolwerk. Dat ging prima in de winkel, met collega's en aan de kassa. Ik heb in februari mijn dochter ziek gemeld en we zijn gaan solliciteren. Ondertussen heeft ze een werkplek met opleidingsmogelijkheden waar ze heel blij met haar zijn. Ze praat meer dan ooit en je herkent haar niet terug van zelfvertrouwen. Ondertussen stuurt school de leerplichtambtenaar op ons dak. Die wil graag werk maken van mijn ervaringen met het mbo. Ik heb hier de energie niet voor. Ik kijk vooruit naar wat wel gaat. En wil mijn dochter beschermen voor zo'n onveilige omgeving.

Mooie woorden op de site maar de docententeams denken in onmogelijkheden. Op deze manier wordt je gemotiveerde kind (bijna) een thuiszitter met veel capaciteiten. Ik hoop dat mijn ervaringen niet voor niets zijn geweest en hoop dat anderen dit bespaard blijft.

ERVARING 9

Onze zoon met autisme heeft problemen om op het mbo te geraken. Cognitief prima, maar laag tempo van werken en weinig prikkels verdragen van onrustige klassen. Tijdens het meerpartijenoverleg over onze zoon is gebleken dat er wél een mbo mogelijk is met extra zorg. Maar het blijkt om bijzonder weinig plekken te gaan. Het was dus al lang vol. Men was ook bijzonder laat om te zien waar hij naartoe moest, toen de gedachte richting niet bleek te bieden wat gedacht was. **Van ouders wordt nog steeds weinig aangenomen.**

Voor volgend jaar is er nog steeds geen oplossing. Hij is nu vanaf praktijkonderwijs al een halfjaar thuis vanwege ondervraging. Via een thuisstudie nagenoeg Nederlands op tl niveau afgerond.

Voor hem zou een erg kleine, rustige klas met leraar de oplossing kunnen zijn. En tevens huiswerk op school maken, met begeleiding. Ik begeleid hem nu al erg lang en vind het onbegrijpelijk dat als het om duizenden leerlingen gaat, mogelijk 16000, dat er niet al lang een oplossing is gemaakt.

ERVARING 10

Ik heb 2 kinderen op het mbo. En ik kan veel vertellen wat ik als ouder graag anders had willen zien. Helaas heb ik een burnout opgelopen door het onbegrip en de regelgeving in onze maatschappij. Mijn dochter (20) heeft diagnose ASS en dyslexie. **Op het voortgezet kreeg zij lwoo ondersteuning. In het mbo moet ze het zelf maar opknappen.** Vorig jaar heeft zij haar mbo2 diploma gehaald. Dat ging niet vanzelf.

Ze mocht geen examen doen met dyslexiehulp omdat haar dyslexieverklaring niet meer geldig was. De communicatie met het ministerie van Onderwijs en school verliep via haar. Ze begreep er niets van en was erg gefrustreerd.

De dag voor haar examen heeft zij alle communicatie naar mij gemaild. Na haar niveau2 diploma wilde ze graag doorstromen om niveau 3 te proberen. Nu begonnen de twijfels op school. Zij zou niveau 3 niet aankunnen. Terwijl zij een prachtige cijferlijst had en een goede stagebeoordeling. Ze moest een test ondergaan. Er kwam uit dat ze zelfs wel niveau 4 zou kunnen doen. Nu doet ze niveau 3 en alles gaat goed. Het enige wat ontbreekt, is een goede duidelijke communicatie naar haar toe. Dit leidt tot onbegrip. En nu moet zij door miscommunicatie (waar zij niets aan kan doen) volgend jaar een stageperiode overdoen. Dit kost tijd, geld en frustratie.

ERVARING 11

Mijn zoon (17, ADD, ASS en ernstige dyslexie) heeft op het voortgezet in een cluster 4 klas gezeten. Heeft fijne en goede begeleiding gehad. Omdat hij een niveau 3 opleiding wilde gaan doen heeft hij na het voortgezet een opstap gedaan, werken en leren. In een jaar heeft hij zijn mbo 2 diploma gehaald.

Doordat zijn begeleider van de vorige school hem kon begeleiden als jobcoach heeft hij op deze mbo goede aandacht gehad en is met goede cijfers geslaagd. Na veel moeite door alle zorg die hij nodig had (en heeft) is hij aangenomen op de mbo3 opleiding. We hebben geprobeerd om via de gemeente de begeleider die hem vorig jaar coachte in te zetten in de thuissituatie. Doordat er geen contract met de gemeente was en onvoldoende registratie kon mijn zoon niet begeleid worden.

Mijn zoon is gestart met de mbo 3 opleiding. Begin van dit jaar zakte zijn motivatie. De helft van zijn klas vindt porno en drugs interessant. Hij is ook best beïnvloedbaar. Waardoor zijn motivatie alleen minder werd. Onze relatie werd door de situatie slechter, waardoor onze zoon zelfstandig zijn ding ging doen. Zijn mentor heeft dit mijns inziens niet gesignaleerd. Na zijn 2e cijferlijst heb ik aan de bel getrokken op school.

Het bleek dat er voor mijn zoon naast een mentor ook een personal coach was op school. Niemand was daarvan op de hoogte. Na een gesprek met zijn personal coach heeft mijn zoon weer wat motivatie. Hij moet nog veel inhalen en hij krijgt nu bijles. We hopen dat hij over mag gaan naar het 2e jaar. U merkt dat niets vanzelf gaat, en dat het ons als ouders erg veel energie kost om onze kinderen een passende opleiding te gunnen om ze staande te houden in onze maatschappij.

ERVARING 12

Mijn zoon is sinds 3 jaar thuis. Geslaagd met staatsexamen voor vmbo-tl. Daarna gestart met mbo 4 mediavormgeving. Iets wat hij al heel lang graag wilde. Toelatingswerkstuk en meeloopdag gaven positieve beoordeling: "talentvol". Dus hij mocht starten. I.v.m. autisme was er ook een intern begeleider die heel veel voor hem gedaan heeft.

De overgang van speciaal onderwijs naar een ROC was veel te groot. Hij liep vooral steeds tegen de deadlines aan waarop dingen af moesten zijn. Inspiratie kost bij hem tijd. Hij bleef zitten en na lang praten mocht hij het nogmaals proberen. Alleen werd net dat jaar het aantal vakken van 8 opgesplitst in 16 kleinere vakken maar wel met 16 deadlines. Dit trok hij niet en hij werd langzaam depressief.

ERVARINGEN OUDERS

Omdat naar een andere school geen optie voor hem was hebben we toen gezocht binnen dezelfde school voor een mbo3 opleiding verkoop. Hij is juist veel beter in verwoorden en praten en ze zagen hem dat wel doen. Echter, hij liep toen vast op de stage. En op het maken van verslagen. Ook hier moest hij afhaken. Doet nu 2 middagen in de week vrijwilligerswerk en krijgt 2x per week begeleiding en daarbij psychische hulp. Ik ben als moeder dan ook zeer bezorgd over zijn toekomst.

ERVARING 13

Een kort bericht met betrekking tot onze zoon van 18 die op dit moment een mbo niveau 3 volgt. **Hij is gestart in een speciale klas van veertien kinderen die na een halfjaar werd opgeheven. Dit gaf veel problemen in het wennen aan de nieuwe klas en de verandering in begeleiding.** Met ingang van het nieuwe jaar, tweede jaar, stond er ook een verhuizing van de ene naar de andere locatie gepland. Ook dit was weer een verandering met de nodige strubbelingen thuis.

Het allergrootste probleem ontstond tijdens de stageperiode. Deze is vanuit school niet goed gecommuniceerd naar het stageadres waardoor er in de verwachting vanuit het stageadres naar onze zoon toe, veel mis ging in de begeleiding en uitvoering van taken. Hij moest voldoen aan een aantal criteria waar iemand met ASS nooit een voldoende kan scoren. Hij haalde toch nog 9 van de 11 punten en daarmee werd zijn stage onvoldoende beoordeeld. Ook kreeg hij vanuit de visie stageadres het advies om wat anders te zoeken. Een demotiverende en teleurstellende ervaring voor onze zoon. Helaas werd dit pas twee weken voor het einde van de stageperiode naar ons toe gecommuniceerd en heeft dit ons vele brieven, telefoontjes en gesprekken gekost om onze zoon toch in het onderwijssysteem te houden en hem zo een kans te geven om zijn stage binnen school op een andere manier af te ronden.

Daar school toegaf fouten te hebben gemaakt en wij als ouders hier bovenop zaten, is het gelukt om onze zoon op school te houden. Hij gaat nu verder naar niveau vier. Hij is nu bijna negentien jaar en ik hoop dat de komende vier jaar goed begeleid worden en er begrip is voor wat ASS/ADD/dyslexie met zich meebrengt. Het is best vermoeiend om constant alert te moeten blijven en er zo zorg voor te dragen dat hij een opleiding af kan ronden. Het is een intelligente knul (IQ 130), alleen door zijn blik op de wereld is scholing een lastig en moeizaam traject. Hoe fijn zou het zijn als beloftes vanuit school werden nagekomen en er begrip was voor de denk- en zienswijze van onze zoon. Van kinds af aan zien wij met hem de wereld op zijn kop, zodat hij als redelijk gelukkig mens kan opgroeien. Het onderwijs kalft deze vorm van geluk en zelfvertrouwen flink af door onbegrip en zich niet willen verdiepen in hoe deze kinderen functioneren en in het leven staan.

ERVARING 14

Na een jaar thuiszitten na een depressie (door onderwijs) heeft onze dochter zich op tijd aangemeld voor het mbo. Ze heeft een kennismaking gehad, ook al met haar klas.

Vorige week is ze toch afgewezen omdat de opleiding niet geschikt zou zijn voor haar (ADHD en lichte vorm autisme). Ze zou niet goed kunnen schakelen omdat ze met mensen moet gaan werken. Een week voor de vakantie moesten we nog een school zoeken. Echt schandalig en pure discriminatie.

ERVARING 15

Van de decaan van mijn zoon kreeg ik na mijn verzoek om samen te kijken naar de mogelijkheden van een vervolgstudie na zijn vmbo (wat hij hoopt af te gaan ronden met een leerwerktraject-diploma) de reactie dat er geen vervolgopleiding op het mbo voor hem mogelijk is. De decaan had overlegd met vertegenwoordigers van het ROC, een overstap-coach en een leerplichtambtenaar. Volgens de decaan waren ze daar vrij unaniem in. Oftewel een kind met ambities en talenten en wat gezien zijn beperkingen (ernstige dyslexie en autisme) afhankelijk is van een aangepast schoolprogramma wordt daarna afgeschreven.

Op zestienjarige leeftijd afgeschreven zonder opleiding of startkwalificatie. Terwijl hij het met het aangepaste programma op school uitstekend doet.

ERVARING 16

Onze dochter (nu 19) heeft autisme en een licht verstandelijke beperking. Ze heeft haar vmbo bb diploma gehaald op het vso. Daarna is ze gestart op het mbo. Ze heeft hiervoor een speciale intake gehad met een vakdocent en een orthopedagoge. Bij de intake zijn we volledig open geweest. Na 1 week kregen we bericht dat ze op de opleiding mocht beginnen maar dat er zeker twijfels waren. Ter ondersteuning kreeg ze gedurende het eerste halfjaar coaching-gesprekken met haar mentor. Na een halfjaar werden de gesprekken geschrapt, omdat haar mentor de tijd van 5 tot 6 te onhandig vond. Ze wilde voor haar kinderen graag op tijd thuis zijn.

De theorie verliep zonder al te grote problemen. Zich handhaven op en in de school was een stuk moeilijker. Aangezien hier op school geen hulp voor of bij is hebben we dat zo goed en zo kwaad als het ging op kunnen vangen met WhatsApp begeleiding vanuit thuis. In november 2016 begonnen de stages. **Ze hadden geen tijd om een leerling te begeleiden en hadden zeker geen tijd voor een autist.** Ze heeft hier wekenlang steeds terugkerende negatieve opmerkingen te verduren gehad en alleen maar schoongemaakt. School zocht een nieuwe stageplek. Hier 'deden ze niet aan autisme'. "Je doet maar normaal".

ERVARINGEN OUDERS

Mijn dochter zat er intussen helemaal doorheen. Ze kreeg meer last van faalangst, zelfverwondend gedrag en ze had geen zelfvertrouwen meer. Tegen school hebben we gezegd dat ze niet maar zomaar weer ergens geplaatst mocht worden. Ze zou dan gaan voor certificaten en niet voor een diploma. School had geen andere ideeën. Dus zelf maar op zoek gegaan, omdat dit weer andere problemen gaf; ze zou dan zonder startkwalificatie van school komen.

In maart contact gezocht met een speciale opleidingsplek waar mensen met een beperking werken. Maar de gemeente (WMO-dagbesteding) moest dit betalen. Daar volgde weer een maandenlange procedure om alles rond te krijgen.

Ik reageer op deze oproep, omdat ik vind dat onze jongeren die wat minder goed leren of een beperking hebben geen vangnet hebben. Als je als ouders niet vecht als een tijger hebben deze jongeren echt geen toekomst. **Scholen vinden dat jongeren op mbo zelfstandig moeten zijn. Ze moeten zelf plannen en zorgen dat alles in orde is. Maar jongeren die dat kunnen komen meestal al niet op mbo-2 terecht.** Velen horen dan ook nu dat alle theorie nog niet af is en dat ze hierdoor niet in aanmerking komen voor een diploma.

Weer anderen lopen vast op de stages. Werkgevers zitten niet te wachten op een stagiair waar ze extra tijd in moeten steken. De meesten van mijn dochter haar groep verlaten school dan ook zonder diploma (van de 10 hebben het er maar 5 gehaald). Als de maatschappij wil dat deze jongeren niet thuis op de bank komen zal er veel meer aandacht aan gegeven moeten worden. Zeker onze kinderen met autisme willen graag iets doen en een vaste dagstructuur hebben, maar dan moeten er wel kansen gecreëerd worden. Zoals het nu gaat verzuipen ze in het systeem van school of bij een werkgever.

ERVARING 17

Onze dochter (19 jaar) is onlangs geslaagd voor haar 3-jarig mbo-4 diploma. Zij heeft ADD, lichte dyslexie en dyscalculie. Bij de intake is daar extra aandacht aan gegeven; wij moesten voor een speciaal gesprek komen, zodat school kon beoordelen of onze dochter het er zou kunnen redden. In het tweede jaar werd ik gebeld door de nieuwe mentor, of ik de verklaringen wilde opsturen, want ze had van de diagnoses gehoord, maar nergens waren de “bewijsstukken” te vinden. Ik was zo kwaad! Ze waren alles kwijt! Zulke belangrijke, privacy-gevoelige informatie over een leerling! Alle jaren zijn er veel problemen geweest met de rekentoets.

School wist dat onze dochter op de mavo de aangepaste rekentoets had gedaan (met een onvoldoende als resultaat), maar ze moest steeds gewoon meedoen met alles. Dan moest ze uren en uren oefenen achter de computer maar van enige hulp was geen sprake.

ERVARINGEN OUDERS

Later kwam er een onderwijsassistent bij, die kwam af en toe naast haar zitten. Toen dat meisje tegen onze dochter zei dat ze er ook niks van snapte, waren we zoooo klaar met deze aanpak. Goddank was er het nieuws dat de rekentoets niet zou meetellen voor het examen. Tóch moest onze dochter blijven meedoen en naar de extra lessen. Ook moest ze met de reguliere rekentoets meedoen. Continue faalervaringen voor haar. Ondersteuners inzetten die zelf amper kunnen rekenen heeft natuurlijk ook geen zin.

Onze dochter is onnodig belast met uuuuuuuren en uuuuuuuren achter de computer in een overvolle, drukke klas of in de avonduren met nog 1,5 uur reistijd naar huis voor de boeg. Onnodige toetsen en gewoon niet geloven dat het echt bestaat: dyscalculie.

Onze dochter heeft een prachtig diploma behaald waar we allemaal enorm trots op zijn. Haar mentor noemde haar in haar toespraakje “de modelstudent”. Op haar cijferlijst staat één onvoldoende, een vier, voor de (aangepaste!) rekentoets.

ERVARING 18

Onze zoon heeft veel problemen ondervonden op het mbo. Hij heeft de diagnose PDD-NOS en AD(H)D. Zijn vmbo-diploma heeft hij gehaald op een particuliere school. Hij heeft meerdere pogingen gedaan om een mbo-opleiding te volgen.

De theorie kon hij goed aan. Maar tijdens de stages liep het mis. ‘Niet assertief genoeg’ of ‘toonde niet genoeg eigen initiatief’.

Na deze faalervaringen heeft hij twee jaar thuis depressief in bed gelegen. Met (intensieve) hulp van ouders en begeleider vanuit PGB, heeft hij uiteindelijk een particuliere opleiding tot beveiligger gedaan. Onze zoon zegt dat er op het mbo weinig of geen individuele begeleiding is. Bij bepaalde competenties zou het helpen als er de mogelijkheid is van een individuele leerweg. Er wordt te veel nadruk gelegd op de stages. En ook hierbij zou een individuele aanpak kunnen resulteren in een succesvolle afsluiting. De praktijk leert dat vanwege het onvermogen er veel faalervaringen ontstaan, met als gevolg gebrek aan zelfverzekerdheid en depressieve gevoelens.

ERVARING 19

Mijn dochter start aankomend schooljaar op het mbo niveau 3, nadat zij haar hele schoolloopbaan tot nu toe op het speciaal onderwijs heeft doorlopen i.v.m. autisme, een taalontwikkelingsstoornis en een medische voorgeschiedenis. Zij moest na de aanmelding op de school een (reguliere) intake-toets maken, die gebruikt werd als basis voor het intakegesprek. In de resultaten van de toets kwamen, zoals te verwachten is, alle autistische kenmerken

ERVARINGEN OUDERS

naar voren, maar ook haar enorme motivatie en gedrevenheid om deze reguliere opleiding (omdat er geen speciaal onderwijs meer is na vmbo) te gaan doen.

Ik had gevraagd of ik bij het intakegesprek aanwezig mocht zijn. Daar was ik achteraf heel blij om. **Er werd namelijk in het begin van het gesprek nogal op aangestuurd om mijn dochter zelf de conclusie te laten trekken dat het wel heel pittig zou gaan worden en dat ze er mogelijk beter niet aan zou kunnen beginnen.** Alle argumenten die men daarvoor gebruikte kon ik gelukkig ontkrachten en toen ik hen vroeg wat dan in hun ogen het alternatief zou zijn, wisten ze daar geen antwoord op.

Het voelde echter enorm discriminerend. Het was overduidelijk dat de school niet zit te wachten op een leerling met extra zorgbehoefte en dat voelt niet als welkom. Eerlijk gezegd heb ik er nog niet veel vertrouwen in dat ze de extra begeleiding die ze nodig heeft om zich staande te houden in het reguliere onderwijs ook daadwerkelijk gaat krijgen. Ik houd mijn hart vast. Ik ervaar dit dus al als een knelpunt van het mbo voordat mijn dochter überhaupt gestart is met de opleiding. We gaan erop toezien dat ze de extra ondersteuning waar ze recht op heeft hopelijk ook daadwerkelijk krijgt !

ERVARINGEN VAN JONGEREN MET HET MBO

ERVARING 1

Ik ben 21 jaar en heb autisme. Ik heb de opleiding onderwijsassistent gedaan. Tijdens deze opleiding liep ik vooral aan tegen het maken van de hoeveelheid opdrachten die vaak tegelijkertijd kwamen. **Door de hoeveelheid opdrachten tegelijkertijd kostte het mij veel energie en stress waardoor ik vaker epileptische aanvallen kreeg, hierdoor moeten stoppen met de opleiding.**

Ook de vaak aanwezige onduidelijkheid over de opdrachten tussen de docenten maakten het niet makkelijker. Want de ene zegt zus en de ander zo, waardoor je het uiteindelijk opnieuw moest maken en weer meer stress kreeg.

ERVARING 2

In 2014 ben ik begonnen op het hbo. De manier van lesgeven vond ik niet prettig en de stof vond ik te makkelijk. Na het behalen van mijn propedeuse ging ik door naar de universiteit. Dit heb ik 2 jaar gedaan maar dit beviel me niet en ik zat niet goed in mijn vel. Ik wilde meer de praktische kant op en niet de wetenschapskant. Dus ik weer terug naar het hbo.

Na veel psychische tegenslagen kon ik dit niet halen. Vanwege mijn autisme sta ik verder af van mijn gevoelens of kan ik ze niet goed uiten. Hierdoor draait mijn hoofd overuren en heb ik al meerdere jaren depressies gehad. Ik dacht even een tandje terug te doen en het mbo

ERVARINGEN JONGEREN

te gaan doen. Het mbo biedt namelijk meer structuur in lesroosters en je hebt minder de mentaliteit van alles zelf maar uitzoeken zoals op het hbo of de uni. Ik schreef me in en werd uitgenodigd voor een intake.

Mijn begeleider van beschermd wonen ging mee hier naartoe. Hij mocht niet bij het gesprek zijn, wat ik al erg vervelend vond. Iemand erbij bij belangrijke gesprekken is erg belangrijk voor mij zodat ik als het ware een “extra paar oren” heb en iemand die sommige dingen over mezelf beter kan uitleggen dan ikzelf op zo’n moment. Zo’n intake is voor mij namelijk heel spannend. Dus ik in mijn eentje het gesprek in.

Er werd mij eigenlijk niks gevraagd. **Ik kreeg alleen te horen dat ze me niet wilden hebben omdat ik “te oud” (22 jaar), “te slim” en “te autistisch” ben.** Ze gaven aan dat je ook groepsopdrachten zou hebben en “dat kan jij niet want je kan niet samenwerken door je autisme”. Ik heb zelf eigenlijk niks kunnen inbrengen. Vóór mij überhaupt twee zinnen te laten spreken hadden ze hun oordeel al klaarliggen. Ik kon hier niks aan doen. En nu? Nu doe ik geen enkele studie en zit ik in de bijstand. Goed systeem hebben we in Nederland hè?

ERVARING 3

Ik ben blij dat er aandacht komt voor autisme en het mbo. In het verleden heb ik een mbo-opleiding gevolgd, maar ik had te maken met veel onrust en prikkels door een te grote klas als gevolg van instroom door uitval van andere klassen. Dit verklaart denk ik ten dele dat ik het uiteindelijk niet meer trok met mijn autisme. **Ik heb nog steeds te kampen met de gevolgen hiervan (na 20 jaar) en leef nu van een uitkering.**

Een verontruste ex-student

ERVARINGEN DOCENTEN EN BEGELEIDERS IN HET MBO

ERVARING 1

Als begeleider van jongeren met autisme/ADHD met of zonder dyslexie wil ik over het mbo het volgende kwijt. De situatie verschilt uiteraard per school, maar het is sterk afhankelijk van de mentor/coach van de leerling of die bereid is extra begeleiding in te schakelen. Ik heb daar een paar keer zeer afwijzende reacties gehad omdat de mentor 'dit zelf wel af kon'.

Op alle mbo-opleidingen waar ik mee te maken heb is er niets mogelijk tijdens een stage of in begeleiding naar een stage toe. Juist omdat stages tijdens een mbo-opleiding zo belangrijk zijn lijkt mij dit essentieel. Een goed willende docent van een leerling vertelde mij dat er helemaal geen tijd (geld) vrij gemaakt is om een stagebezoek van welke leerling dan ook af te leggen. De leerlingen krijgen hierdoor te maken met negatieve ervaringen die onnodig zouden zijn geweest.

Bij een leerling met ASS die ik begeleid, is vanaf het begin sprake geweest van het vooroordeel dat dit voor haar vanwege haar autisme niet haalbaar zou zijn. Zonder naar haar kwaliteiten te vragen. Ik kan mij dan ook niet onttrekken aan de gedachte dat deze vooringenomenheid geleid heeft tot een negatief studieadvies na het eerste jaar. Een eerlijke kans lijkt haar niet gegeven te zijn, haar mentor liet doorschemeren dat ze het er niet mee eens was, met het negatieve advies. De leerling is er op afgeknapt.

ERVARINGEN DOCENTEN

Het lijkt of leerlingen met een beperking zich veel meer moeten bewijzen dan veel andere leerlingen. Maar meer begeleiding tijdens stages lijkt mij een zeer wenselijke aanvulling!

ERVARING 2

Ik ben al bijna 10 jaar trajectbegeleider op het mbo. Mijn achtergrond is het speciaal onderwijs. **Ik zie een groep studenten waarbij het moeizaam en vaak helemaal niet gaat. Hierbij bedoel ik vooral de studenten die van het vso komen.** Dit zijn meestal studenten met een diagnose zoals ASS, ADD, MCDD, ADHD.

Waar zij tegenaan lopen is concentratie niet vast kunnen houden in de grote klas. Moeite met plannen en organiseren, zaken lopen te hoog op, waarop uitstel en afstel volgt. Verzuim is dan het gevolg. Moeite met sociale contacten, soms pestgedrag. Niet kunnen voldoen aan de competenties die gevraagd worden waaronder zelfstandigheid, initiatief nemen, hulp vragen, samenwerken, reflectievermogen, je aan afspraken houden. Deze leerlingen hebben vaak nog geen enkele werkervaring. Contacten met klanten, collega's leveren problemen op. Flexibiliteit in het schakelen van werkzaamheden is lastig.

Opdrachten van school zijn te groot waardoor een leerling niet weet hoe te beginnen. Stage is vaak niet bekend met stoornissen. Mentoren steken extra tijd in deze leerlingen, gaan vaker op stagebezoek of onderhouden het contact telefonisch meer geregeld. Ikzelf als begeleider ondersteun waar mogelijk, veelal bij plannen en organiseren. maar ook door middel van psycho-educatie, afstemmen met ouders, hulpverlening en school. Op jaarbasis heb ik 13 uur per leerling, wat voor de hier genoemde leerlingen veel te weinig is. Als het na telkens nieuwe interventies toch niet lukt, is vaak het zelfbeeld en het zelfvertrouwen van de leerling er niet op vooruit gegaan. Bij sommigen wordt het arbeidstoeleiding, terwijl ze nog redelijk jong zijn (net onder of boven de 18).

Wat scholing betreft zijn er onvoldoende mogelijkheden. Speciaal mbo is er nauwelijks.

Elk jaar opnieuw worstel ik - en met mij mijn collega's - om de leerlingen die uitvallen het juiste onderwijs te kunnen bieden. Het regulier mbo is niet de juiste plek voor hen, doet hen geen goed. En dat is frustrerend voor alle partijen.

ERVARING 3

Ik ben in twee rollen actief geweest in het mbo, namelijk als docent en als coach. Waar volgens mij veel winst behaald kan worden is de overstap van het voortgezet onderwijs naar het mbo. Leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften worden op de school van herkomst vaak (goed) ondersteund, er is extra aandacht voor hun problematiek en daar wordt op ingespeeld door mentor/docenten/zorgcoördinatoren en coaches.

In het mbo zijn leerkrachten hier niet op toegerust. Zij zijn (op AVO-docenten na) vaak afkomstig uit de praktijk en hebben geen of nauwelijks ervaring met het differentiëren van lesmateriaal en/of het aanpassen van hun instructie op de behoefte van de leerling die extra structuur nodig heeft. Op het voortgezet onderwijs is hier al langer aandacht voor, waardoor leerlingen in de les meer handvatten krijgen om na de instructie (die eventueel verlengd wordt) zelfstandig aan de slag te kunnen.

Daarnaast merk ik dat er bij de overdracht van het vo naar het mbo weinig van de handvatten die de vo-school aanreikt aankomen bij de leerkrachten op het mbo. **Dit heeft verschillende oorzaken. Studenten (en hun ouders) vermelden niet altijd dat zij een diagnose/extra ondersteuning hebben gehad in hun schoolverleden. Bij studenten van wie dit wel bekend is wordt vaak gezegd 'we laten je eerst landen op de opleiding, dan kijken we na drie maanden wat je nodig hebt', waardoor studenten veelal al tegen barrières zijn opgelopen en rond de Kerst een achterstand hebben die onoverbrugbaar lijkt.**

Het is voor studenten niet duidelijk hoe de structuur van de opleiding in elkaar zit. Klassen zijn anders ingericht, soms is de groep ook een stuk groter dan zij gewend zijn. Dit zorgt voor problemen bij de studenten. Er zijn vaak opstartproblemen op het mbo (bij docenten, de organisatie, wisselende roosters, mensen die voor 1 oktober van studie wisselen en uit de klas verdwijnen/in de klas worden toegevoegd) waardoor deze studenten extra in verwarring raken.

Daarnaast weten zij vaak niet wie hun eerste aanspreekpunt is als zij problemen ervaren (mentor-zorgcoördinator). In coaching heb ik gemerkt dat de leerlingen die ik sprak een probleem constateerden, maar niet actief op zoek gingen naar een oplossing. Hier is hulp bij nodig. Het beeld op de open dagen is te weinig informatief voor deze studenten. Zeker leerlingen met autisme kunnen zich moeilijk voorstellen in wat voor situatie ze terecht komen. Vaak kunnen ze prima uitleggen wat voor vakken ze krijgen, maar niet hoe de dagindeling is en wanneer er pauzes zijn (of bijvoorbeeld tussenuren, waar word je geacht te zitten?).

Ik denk dat met een betere overdracht en striktere monitoring aan het begin van het schooljaar veel problemen waarvan nu sprake is voorkomen zouden kunnen worden.

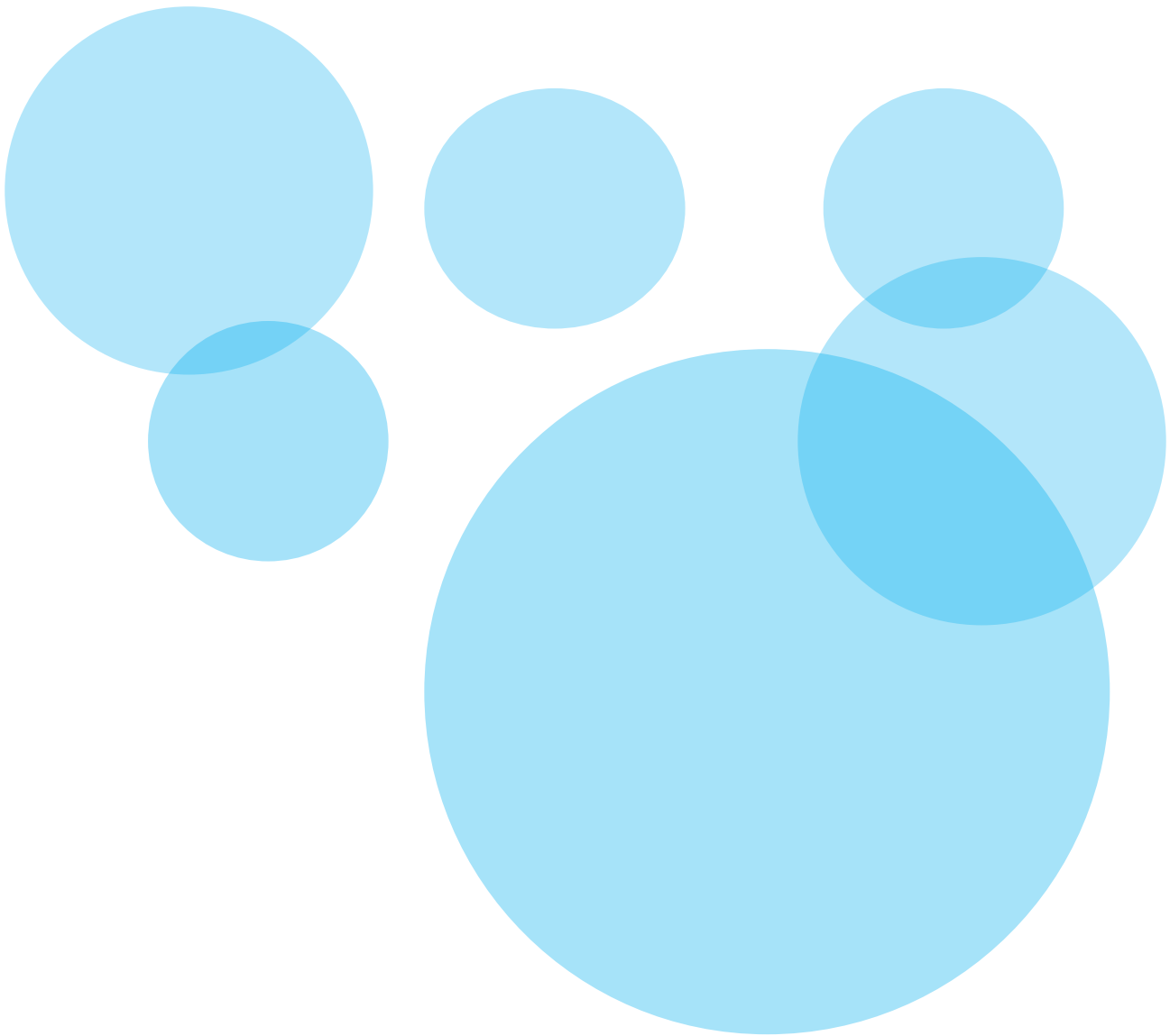
ERVARINGEN DOCENTEN

Gedurende de opleiding blijkt stage vaak ook een hindernis voor deze jongeren. **De transitie van het geleerde naar de praktijk ervaren zij veelal als lastig. Ook weten zij vaak niet wat er wordt verwacht met een 'actieve leerhouding' op de stageplek. De voorbereiding en begeleiding vanuit school is vaak onvoldoende voor deze leerlingen. Daarnaast wordt er niet altijd bij de stageplek gemeld dat het gaat om leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, waardoor de ondersteuning op de stageplek niet goed is afgestemd op deze studenten.**

ERVARING 4

Intern geven wij het laatste jaar veel workshops over autisme, ADHD, executieve functies en depressies. Wij merken dat docenten in sommige gevallen het verschil tussen onwil en onmacht van de student vergeten. Passend Onderwijs in huis hebben wil niet altijd zeggen dat er "passend wordt onderwezen".

Het ligt volgens ons team vaak aan de onbekendheid van alle bijzonderheden bij de docenten dat zaken niet goed gaan. Veel docenten binnen het mbo komen uit de praktijk, onze ervaring is wel dat als je er energie in steekt om te bespreken hoe het anders kan, er zeker bereidheid is tot meedenken en verandering. Dit vraagt wel dat er vanuit het management tijd en geld wordt vrijgemaakt voor niet alleen ondersteuning van de student maar ook voor de docent.

OVER BALANS

Balans versterkt de positie van kinderen en jongeren met ontwikkelingsproblemen als AD(H)D, dyslexie, autisme, DCD en dyscalculie. Wij zijn een platform voor informatie, kennis, nieuws en belangenbehartiging. Ook zorgen wij voor kennisuitwisseling tussen ouders, onderwijs- en zorgprofessionals en wetenschappers. Perspectief voor ieder kind, dat is waar wij voor staan.

BALANS - Landelijke Oudervereniging voor kinderen met ontwikkelingsproblemen bij leren en/of gedrag.
Weltevreden 4A • 3731 AL De Bilt • **T** +31 (0)30 225 50 50
E info@balansdigitaal.nl • **W** balansdigitaal.nl

BALANS
perspectief voor ieder kind

OVER DE NVA

De Nederlandse Vereniging voor Autisme (NVA) is dé vereniging die zich inzet voor de belangen van mensen met autisme en hun naasten. De NVA houdt zich bezig met belangenbehartiging, betrouwbare informatievoorziening en lotgenotencontact in de buurt. De NVA zorgt voor begrip en herkenning. De NVA wil dat mensen met autisme en hun naasten zichzelf kunnen zijn en optimaal tot hun recht kunnen komen.

Nederlandse Vereniging voor Autisme (NVA)
Weltevreden 4a | 3731 AL De Bilt | 030 229 98 00 |
E info@autisme.nl | **W** autisme.nl

 NVA | Nederlandse Vereniging voor Autisme